

Vefatının 550. Yılında Ali Kuşçu Etkinlikleri Üzerine Bir Değerlendirme (Rapor Özeti)

An Evaluation on 'Alī Al-Qūshjī Events on the 550th Anniversary of his Death (Report Summary)

Elmin Aliyev

Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Bilim Tarihi Enstitüsü, Bilim Felsefesi ve Sosyolojisi Anabilim Dalı, elminaliyev@gmail.com,

Aliyev, Elmin. "Vefatının 550. Yılında Ali Kuşçu Etkinlikleri Üzerine Bir Değerlendirme (Rapor Özeti)", *Bilim Tarihi ve Felsefesi Araştırmaları (BİTAD)* 1/1 (Aralık 2024), 145–158.

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14641447>

Giriş

Osmanlı düşünce tarihinin önemli bilginlerinden Ali Kuşçu (ö. 879/1474) matematik, astronomi, mantık, felsefe, kelâm, tefsir ve dil bilimleri gibi çeşitli ilimlerde temayüz etmiş bir isimdir. Timurlu hükümdarı Uluğ Bey'in (ö. 853/1449) himayesinde Semerkant'ta yetiştiği, Cemşid Kâşî (ö. 832/1429) ve Bursalı Kadızâde Rûmî (ö. 844/1440'tan sonra) gibi âlimlerden ders aldığı kaydedilir. Semerkant Matematik-Astronomi Okulu'nun baş aktörlerinden biri haline gelmiş fakat Uluğ Bey'in öldürülmesi üzerine önce Herat ve Horasan'a, ardından Tebrîz'e, daha sonra da İstanbul'a göç etmiştir. Bu yıllarda Akkoyunlu Uzun Hasan'ın (ö. 882/1478) ve Fatih Sultan Mehmed'in (ö. 886/1481) teveccühüne mazhar olduğu, Hocazâde Muslihuddin Efendi (ö. 893/1488) ve Sinan Paşa (ö. 891/1486) başta olmak üzere Osmanlı ulemasının takdirini kazandığı, Sahn-ı Semân ve Ayasofya medreselerinde görev yaptığı, Molla Lütî (ö. 900/1495) ve Gulâm Sinân gibi öğrenciler yetiştirdiği bilinir.

Günümüze ulaşan eserleri ve biyo-bibliyografik kaynaklardaki bilgiler, Ali Kuşçu'nun riyâzî bilimlere ilişkin temel başvuru kaynaklarının altına imza attığını tescillemektedir. Bu eserlerinde matematik ilimleri Hermetik-Pitagorasçı mistisizmden, astronomi bilimini de Aristotelesçi doğa felsefesinden arındırmaya çalışmıştır. Küçük çaplı hey'et risalelerinde Batlamyus'u eleştirerek yeni bir kinematik-geometrik model önermiş, Regiomontanus üzerinden Kopernik'e giden yolda Güneş merkezli kozmoloji-astronomi için büyük önemi haiz eksentrik bir model geliştirmiştir. Dil bilimleriyle ilgili eserlerinde dilin aklı yapısını incelemiş, Meşşâî, İşrâkî ve Ekberî düşünce geleneklerine dayalı felsefi-kelâmî düzlemdeki entelektüel tartışmalara katkıda bulunarak özgün bakış açısını ortaya koymuştur. Öğrenci ve takipçileriyle birlikte İstanbul'a göç etmesi, Semerkant Okulu'nun küreselleşmesini sağladığı gibi Osmanlı Ülkesi'ndeki bilimsel çalışmalara da ivme kazandırmıştır. Safevî ve Bâbürlü ilim çevrelerini de etkileyen eserlerinin Türkçe, Sanskritçe ve kısmen Latinceye çevrilmesi ve onlarca şerhe/haşiyeye konu edilmiş olması bile onun düşünce tarihimizdeki önemli konumunu göstermesi açısından yeterlidir.¹

¹ Giriş kısmında yer alan bilgiler Ali Kuşçu üzerine yapılan bu çalışmalardan özetlenmiştir: George Saliba, "Al-Qushjî's Reform of the Ptolemaic Model for Mercury", *Arabic Sciences and Philosophy* 3/2 (1993), 161-203; İhsan Fazlıoğlu, "Ali Kuşçu'nun Bir Hendese Problemi ve Sinan Paşa'ya Nisbet Edilen Cevabı", *Divân İlmi Araştırmalar Dergisi* 1 (1996), 85-105; a.mlf., "Ali Kuşçu'nun el-Muhammediyye fi el-Hisâb'ının 'Çift Yanlış' ile 'Tahlil' Hesabı Bölümü", *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları* 4 (2003), 135-155; a.mlf., "Qushjî: Abū al-Qāsim 'Alā' al-Dīn 'Alī ibn Muḥammad Qushjī-zāde", *The Biographical Encyclopedia of Astronomers*, ed. T. Hockey vd. (New York: Springer, 2007), 946-948; a.mlf., "The Samarqand Mathematical-Astronomical School: A Basis for Ottoman Philosophy and Science", *Journal for the History of Arabic Science*

Ali Kuşçu'nun ilmî mirasının kendi zamanında ve sonrasında gördüğü bu ilginin, Osmanlı dönemi düşünce tarihini konu alan güncel Türkçe çalışmalara yeterince yansıdığı söylenemez. Son 35 yılda doğrudan Ali Kuşçu'nun görüşlerine odaklanan lisansüstü tez çalışmalarının sayısının 10'u bile bulmaması, üstelik bunların %80'lik bir kısmının yüksek lisans düzeyinde yapılmış olması söz konusu yetersizliğin bariz göstergelerindendir. Bazı münferit çalışmalar ve küçük çaplı risaleleri içeren yayınlar² hariç tutulursa son yıllara kadar Ali Kuşçu'nun kapsamlı eserleri bütüncül bir değerlendirmeye tabi tutularak Türkçeye aktarıl(a)mamıştır. Rusça, Özbekçe, İngilizce gibi farklı dillerde çevirilerine rastladığımız bu eserler üzerine Türkiye'de tenkitli neşir çalışması yapılmadığını da belirtmek gerekir.³ Meselenin ironik yanı gerek popüler yayınlarda gerekse de kültürel etkinliklerde Ali Kuşçu isminin önemine yapılan vurgunun, akademik çalışmalardaki bu boşlukla öteden beri ters orantılı olmasıdır. Mesela İstanbul'un fethinin 1953 tarihine tekabül eden 500. yıldönümüne hazırlık kapsamında Ali Kuşçu ismi önemli görülmüş fakat A. Süheyl Ünver'in şahsî teşebbüsleri sonucunda bu konuda sadece bir monografi hazırlanmıştır. Aynı şekilde 1974 tarihinde Ali Kuşçu'nun vefatının 500. yılı münasebetiyle toplantılar yapılmış ancak akademik çıktılar, Ali Kuşçu Bibliyografyası adlı küçük hacimli bir çalışmayla sınırlı kalmıştır.⁴

Osmanlı düşünce tarihinde iz bırakan şahsiyetler üzerinden daha fazla örneklendirilebilecek bu durum, bahsi geçen yayınların değersizliği şeklinde anlaşılmamalıdır. Vurgulamaya çalıştığımız husus, genel olarak Osmanlı düşünürleri özelde ise Ali Kuşçu hakkındaki akademik araştırmaların yetersiz düzeyde olmasıdır. Söz konusu yetersizlik her ne kadar geçmişî doğru anlam-

1-2 (2008), 3-68; Hasan Umut, *Theoretical Astronomy in The Early Modern Ottoman Empire: Ali al-Qushji's "Al-Risala al-Fathiyya"* (Montreal: McGill University, Doktora Tezi, 2019); F. Jamil Ragep, *Islamic Astronomy and Copernicus* (Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2022).

² Türkçe literatürdeki söz konusu çalışmalara örnek için bk. Murat Sula, *Trabzon İl Halk Kütüphanesi'ndeki Arap Dili ve Belagati Alanındaki Yazmalar ve Ali Kuşçu'nun 'Risale fi'l-Mecaz ve'l-İstiare'sinin Edisyon Kritiği* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2000); Jamil Ragep, "Ali Kuşçu ve Regiomontanus: Dışmerkezli Dönüşümler ve Kopernik Devrimi", çev. Yavuz Unat, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 8/1 (2006), 81-96; Yavuz Unat, Ali Kuşçu: Çağını Aşan Bilim İnsanı (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2009); Hasan Özer, "Ali Kuşçu ve 'Haşiye Ale't-Telviḥ' Adlı Eseri", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 13 (2009), 361-392; Musa Yıldız, Ali Kuşçu ve İstiare Risalesi (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2020).

³ Ali Kuşçu'nun en kapsamlı eseri olan *Şerhu't-Tecrid*'in tenkitli neşrinin İran'da basılmış olması [Ali el-Küşcî, *Şerhu Tecridi'l- akâid*, thk. Muhammed Hüseyin ez-Zârî er-Rızâyî (Kum: İntişârât-i Râid, 1393)] konumuz açısından manidar bir örnek olarak zikredilebilir. Türkiye'de yakın zamanda yayınlanan istisna bir çalışma için bk. Ali Kuşçu, *Hâşiyetü Ali el-Kuşcî alâ Şerhi'l-Keşşâf li't-Teftâzânî*, thk. Mehmet Çiçek (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2021).

⁴ Bk. A. Süheyl Ünver, *Ali Kuşçu: Hayatı ve Eserleri* (İstanbul: Kenan Matbaası, 1948); Müjgan Cunnur, *Ali Kuşçu Bibliyografyası* (Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1974).

landıramama gibi psikolojik bir sorundan beslenmişse de asıl problem, klasik literatüre ve özellikle de yazma eser kültürüne vukufiyet konusundaki uzman eksikliğine irca edilebilir. Hâl böyle olunca da akademinin çatısı altında ortaya çıkan pek çok ürün dahi popüler söylemlere yaslanmak zorunda kalmış, bilim adamlarına yönelik “anma” etkinlikleri hızlıca tasarlanan “kültürel” faaliyetlerden öteye geçememiştir. UNESCO 2024-2025 Anma ve Kutlama Yıl Dönümleri kapsamına alınan Dîvânü Lugatî’t-Türk(950. Yıl Dönümü), Ali Kuşçu (Vefatının 550. Yıl Dönümü) ve Fuat Sezgin (Doğumunun 100. Yıl Dönümü) konusunda 2024 yılında gerçekleştirilen çoğu akademik etkinlik bu olumsuz yaklaşımın günümüzde de devam ettiğini ortaya koymaktadır.

Tam da bu noktada, aşağıda özetlemeye çalıştığımız faaliyetlerin, UNESCO 42. Genel Konferansı’nda alınan anma kararından neşet etmediğinin, aksine bu kararı önceleyip yönlendirdiğinin altını çizmemiz gerekir. İhsan Fazlıoğlu’nun genel koordinasyonunu üstlenip yön verdiği bu faaliyetler, 2021-2023 yıllarında gerçekleştirilen “hazırlık” ve 2024-2025 yıllarında hayata geçirilen “uygulama” aşamalarından oluşmaktadır. Ali Kuşçu Araştırmaları Grubu’nun organize ettiği birinci aşamada “Ali Kuşçu Okumaları” adı altında *Unkûdû’z-zevâhir* ve *er-Risâletü’l-Fethiyye* adlı Arapça eserler -ilki 18 ve ikincisi 17 ders kapsamında- okunarak tahlil edilmiştir. “Ali Kuşçu Konferansları” üst başlığı ile Ertuğrul Ökten, Zahit Atçıl ve Feridun Emecen gibi akademisyenler tarafından çevrimiçi konferanslar verilmiştir.⁵ Ali Kuşçu hakkındaki bazı yayın ve tez çalışmalarının planlaması yapılmış, *Nazariyat* dergisinin Ali Kuşçu Özel Sayısı’nın hazırlık ve ilan süreci başlatılmıştır. 2024 yılı itibarıyla yürürlüğe konan uygulama aşamasına gelindiğinde İstanbul Medeniyet Üniversitesi Bilim Tarihi Enstitüsü, Fatih Belediyesi ve T.C. İstanbul Valiliği’nin desteği doğrultusunda kendi akademik iş gücünü seferber etmiş, Türkiye Yazma Eserler Kurumu, Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) vb. kurumlarla İstanbul Medeniyet Üniversitesi Rektörlüğü arasında işbirliği protokollerinin imzalanmasına önayak olmuştur. Bütün bunların sonucunda ise aşağıdaki kültürel ve bilimsel faaliyetler gerçekleştirilmiştir.

⁵ Söz konusu ders ve konferansların çevrimiçi kayıtlarına İMÜ Bilim Tarihi Enstitüsü’nün YouTube kanalından erişim sağlamak için bk. www.youtube.com/@imubilimtarihiensstitüsü (Erişim 26 Kasım 2024).

Ali Kuşçu: Zeyrek Akademi Konuşmaları

Ali Kuşçu'nun İstanbul'a gelişi Fatih Sultan Mehmed adıyla anıldığı gibi buradaki ilmî faaliyetleri ve müderrislik hayatı da şu an Fatih ilçesinde bulunan Ayasofya ve Semâniye medreseleriyle doğrudan irtibatlandırılmaktadır. Bu nedenle vefatının 550. yıl dönümünde Ali Kuşçu araştırmalarına Fatih Belediyesi tarafından özel bir ihtimam gösterilmiş, Ali Kuşçu Sempozyumu'nun düzenlenmesine katkı sağlandığı gibi özellikle lisansüstü öğrencilerin akademik ve kültürel gelişimine destek amacıyla oluşturulan Zeyrek Akademi'de konferanslar serisi de gerçekleştirilmiştir.

Ekim-Aralık 2024 tarihleri arasında İMÜ Bilim Tarihi Enstitüsü'nün paydaşlığında hayata geçirilen ve bilimsel olduğu kadar kültürel bir misyonu da bulunan bu altı konferansın ilki, İhsan Fazlıoğlu tarafından hayata geçirilmiş, sonraki haftalarda ise onun yönlendiriciliğinde dört farklı üniversiteden (İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Marmara Üniversitesi, Kocaeli Üniversitesi ve Boğaziçi Üniversitesi) sekiz akademisyen (Ömer Türker, Abdullah Yıldırım, Mehmet Çiçek, Zehra Bilgin, Elif Baga, Sena Aydın, Taha Yasin Arslan, Hasan Umur) daha sunum yapmıştır. Bütün konferansların çevrimiçi olarak yayınlanmasına binaen Ali Kuşçu'nun felsefe, dilbilim, tefsir, matematik, optik ve astronomi müellefatının alanında uzman dokuz akademisyen tarafından değerlendirildiği bu sunumların geniş bir okur yazar kitleye ulaştığını ifade etmek mümkündür.⁶

Nazariyat: Ali Kuşçu Özel Sayısı

Ali Kuşçu araştırmaları kapsamında atılan bir diğer adım, İMÜ Bilim Tarihi Enstitüsü bünyesinde yayınlanan *Nazariyat: İslam Felsefe ve Bilim Tarihi Araştırmaları Dergisi*'nin (Journal for the History of Islamic Philosophy and Sciences) iki sayısının "Ali Kuşçu Özel Sayısı" olarak neşredilmesidir.

Türkçe ve İngilizce yayınlanan ve Emerging Sources Citation Index (ESCI/Q2) dizininde taranan *Nazariyat*'ın 10/2 (Ekim/Kasım 2024) sayısı "Ali Kuşçu Özel Sayısı 1" kaydıyla yayınlanmış olup yedi araştırma makalesini ve iki kitap tanıtımını içerir.⁷

⁶ Konferansların çevrimiçi kayıtları için bk. <https://bilimtarhiyenstitu.medeniyet.edu.tr/tr/faaliyetler/ali-kuscu-arastirmalari/ali-kuscu-konferanslari> (Erişim 15 Aralık 2024).

⁷ Söz konusu sayıdaki makaleler için bk. <https://nazariyat.org/en/issues/cilt-10-sayi-2> (Erişim 24 Kasım 2024).

Ömer Türker, İbrahim Halil Üçer, Mehmet Özturan, M. Zahit Tiryaki, F. Jamil Ragep, Sena Aydın ve İhsan Fazlıoğlu imzalarını taşıyan araştırma makalelerinden ilk beşi, farklı disiplinlerdeki uzanımları da dikkate alınmak suretiyle çeşitli veçhelerden geliştirilen bir *Şerhu't-Tecrid* analizi olarak değerlendirilebilir. Üçer bu analizi, metafizik-fizik ilişkisi bağlamında kurgularken Tiryaki'nin odaklandığı meseleler, doğa felsefesi/psikoloji disiplinini işaret eder. Klasik dönem yüklemleme teorisi üzerinde duran Özturan ise belki de ilk defa Ali Kuşçu'nun mantık düşüncesini -belirli bir problem çerçevesinde dahi olsa- sistematik biçimde ele alır. Varlık kavramını, mantık ve metafizik düzleminde irdeleyen Türker'in makalesinde, Ali Kuşçu ile seleflerinden İcî'nin görüşleri karşılaştırılır. Ali Kuşçu'nun, Aristotelesçi doğa felsefesinin astronomi biliminden arındırılması gerektiğine dair özgün bir öneride bulunduğunu savunan Ragep⁸ ise halefi Bircendî'nin, Ali Kuşçu'nun bu tutumuna yönelik eleştirilerini mercek altına alır.

⁸ F. Jamil Ragep, "Freeing Astronomy from Philosophy: An Aspect of Islamic Influence on Science", *Osiris* 16 (2001), 49-71.

İslam düşünce geleneğine yön veren pek çok metnin interdisipliner bir okumayla daha anlamlı ve anlaşılır bir zemine oturtulabileceğini ima eden bu makalelerdeki Şerhu't-Tecrîd vurgusunu, son iki çalışmada da görmek mümkündür. Şu kadarıyla ki bu çalışmalarda Şerhu't-Tecrîd'in yanı sıra Ali Kuşçu'nun ilgili başka bir eseri de merkezi konuma taşınmıştır. Nitekim Ali Kuşçu'nun genel olarak fizik özelde ise optik alanındaki görüşlerine ışık tutan Aydın, çoğu araştırmacının dikkatinden kaçan Ta'likât alâ mebâhisi'l-egâli'ti'l-hissiyye adlı Mevâkıf haşiyesine özel bir önem atfetmektedir. İslam matematik felsefesi-ne ilişkin bazı kavramları geniş bir literatür bilgisi eşliğinde irdeleyen Fazlîoğlu ise Ali Kuşçu'nun sayı anlayışını kaynak ve etkileri açısından tahlil ederken el-Muhammediyye fi'l-hisâb'ı da dikkate almaktadır.

Kısaca özetlediğimiz bu makalelerin, Ali Kuşçu'nun görüşlerini gerek konu gerekse de tevarüs edilen fikrî gelenek içerisindeki konumlandırma itibariyle üst bir müzakere platformuna taşıdığını ifade etmek mümkündür. Onun eserlerinin; İbn Sînâ, Fahreddin Râzî, Nasîruddin Tûsî, Adududdin İcî, Seyyid Şerîf Cürcânî, İbn Havvâm, Kemâluddîn Fârisî, Cemâluddîn Türkistânî, Cemşîd Kâşî, Takiyuddîn Râsîd vb. düşünürlerle karşılaştırmalı biçimde değerlendirildiği bu platform, *Nazariyat*'ın Nisan/Mayıs 2025 tarihli 11/1 sayısında "Ali Kuşçu Özel Sayısı 2" alt başlığıyla yayınlanacak sekiz araştırma makalesiyle daha da genişleyecektir.

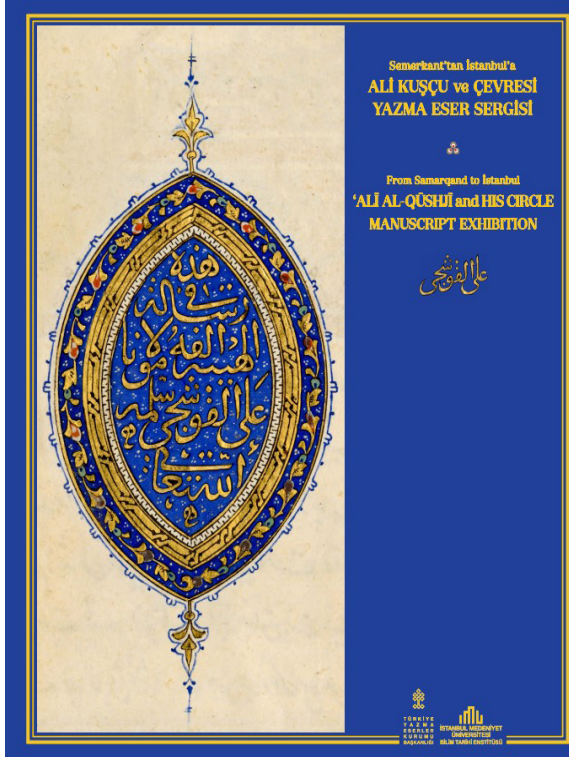
Derginin her iki sayısının kapağında yer alan "En üstün nimet ilimdir!" (إن أفضل النعم هو العلم) anlamındaki kûfî istif, Şerhu't-Tecrîd'in mukaddimesindeki ibarelerden⁹ ve Ali Kuşçu'nun matematik eserlerindeki çizimlerinden hareketle Hattat Nurullah Özdem tarafından tasarlanmıştır.

Semerkant'tan İstanbul'a: Ali Kuşçu ve Çevresi Yazma Eser Sergisi

Ali Kuşçu araştırmaları çerçevesindeki uluslararası ölçekli bir diğer etkinlik, *Uluslararası Ali Kuşçu Sempozyumu ve Sergisi*'dir. Bu kapsamda gerçekleştirilen sergi, kültürel saiklerin dikkate alındığı akademik bir faaliyet olarak tasarlanmış, sempozyum ise tamamen bilimsel ilkelere göre düzenlenmiştir.

İMÜ Bilim Tarihi Enstitüsü ve Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı'nın işbirliği, Türkiye Bilimler Akademisi'nin (TÜBA) katkılarıyla hazırlanan sergi, "Semerkant'tan İstanbul'a: Ali Kuşçu ve Çevresi" (*From Samarqand to Istanbul:*

⁹ Kûşçî, Şerhu Tecridi'l- akâid, 1/65.

'Alī Al-Qūshī and His Circle) başlığını taşımaktadır. Fazlıoğlu'nun değerlendirmesiyle "Türkiye Yazma Eserler Kurumu, Türk-İslam Eserleri Müzesi ve Boğaziçi Üniversitesi envanterindeki nadir eser koleksiyonlarından özenle seçilen kırktan fazla yazma nüshanın ve bir kısmı İMÜ Bilim Tarihi Enstitüsü bünyesindeki Bilim Aletleri Atölyesi'nde yeniden üretilen yirmi civarındaki astronomik aletin yer aldığı sergi, Ali Kuşçu'nun Semerkant'tan İstanbul'a uzanan ilmî serüveninin köşe taşlarını görünür kıldığı gibi bilginin dolaşımı ve farklı kültürlerin etkileşimi konusundaki müstesna yerini de gözler önüne sermektedir."¹⁰

Ali Kuşçu'nun Semerkant, Herat, Tebriz ve İstanbul'daki entelektüel yaşamını aydınlatan sergide onun matematik, astronomi, felsefe vb. alanlardaki ça-

¹⁰ İhsan Fazlıoğlu, "Sunuş", *Semerkant'tan İstanbul'a: Ali Kuşçu ve Çevresi Yazma Eser Sergisi Kataloğu*, ed. Elmin Aliyev, Taha Yasin Arslan, Mehmet Arkan, Ziya Çetintaş (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu, 2024), 10-11.

lışmalarının yanı sıra hocaları, öğrencileri ve takipçilerinin oluşturduğu ilmi geleneği temsil eden Arapça, Farsça ve Türkçe yazma eserler, ilk defa bir bütün olarak geniş kitlelerin ziyaretine açılmıştır. Bunların arasında gerek bizzat Ali Kuşçu'ya ait olan gerekse de XV. yüzyıl Osmanlı bilim adamlarının imzasını taşıyan pek çok müellif hattının yer alması özellikle önemlidir. Nitekim Ali Kuşçu'nun bizzat yazıya geçirdiği *er-Risâletü'l-Fethiyye*, *er-Risâletü'l-Muhammediyye*, *Risâle der İlm-i Hey'e* ve *Şerhu't-Tecrîd* nüshaları gibi ender yazmaların aynı özellikleri haiz başka bir nüshasına rastlanmamaktadır. Ali Kuşçu'nun Semerkant Medresesi'ndeki hocası ve Semerkant Rasathanesi'ndeki çalışma arkadaşı Bursalı Kadızâde Rûmî'nin, oğlu Derviş Muhammed'in, torunlarından meşhur âlim Mîrim Çelebi'nin istinsah veya temellük ettiği nüshaların da yer aldığı sergide, XV-XVI. yüzyıl saray kütüphanesinde muhafaza edilen ve Baba Nakkaş, Naif, Timurî-Herat gibi farklı tezhip üsluplarını içeren yazma eserler azımsanmayacak sayıdadır.¹¹

18 Kasım 2024 tarihinde farklı üniversitelerden akademisyenlerin, kültür-sanat erbabının ve en üst makam düzeyinde T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın katılımıyla Rami Külliyesi'nde açılışı yapılan sergi iki ay boyunca ziyarete açık olacaktır. Buna ilaveten Elmin Aliyev, Taha Yasin Arslan, Mehmet Arıkan ve Ziya Çetintaş'ın editörlüğünde sergideki yazma eserlerin ve bilim aletlerinin ayrıntılı katalog ve içerik bilgileri çıkarılmış, görsellerle desteklenen bu bilgiler Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı tarafından kitaplaştırılmıştır.

Uluslararası Ali Kuşçu Sempozyumu

Ali Kuşçu'nun bilimsel ve entelektüel mirasını farklı yönleriyle ele almayı ve onun katkılarını günümüz akademik dünyasıyla buluşturmayı amaçlayan Uluslararası Ali Kuşçu Sempozyumu Türkiye, Özbekistan, Almanya, İran, Amerika Birleşik Devletleri gibi farklı ülkelerden otuz civarında akademisyenin katılımıyla 19-20 Kasım 2024 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir. İMÜ Bilim Tarihi Enstitüsü ile Türkiye Bilimler Akademisi'nin (TÜBA) işbirliğinde düzenlenen sempozyumun gerçekleştirilmesine İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, Fatih Belediyesi ve Esenler Belediyesi katkıda bulunmuştur.

Akademisyenlerin, öğrencilerin ve paydaş kuruluş temsilcilerinin yanı sıra

¹¹ Coşkun Yılmaz, "Sunuş", *Semerkant'tan İstanbul'a: Ali Kuşçu ve Çevresi Yazma Eser Sergisi Kataloğu*, ed. Elmin Aliyev, Taha Yasin Arslan, Mehmet Arıkan, Ziya Çetintaş (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu, 2024), 6-8.

T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, T.C. İstanbul Valiliği ve Özbekistan Cumhuriyeti Bilimler Akademisi'nin en üst makam düzeyinde katılım sağladığı sempozyumun açılışını müteakiben üç davetli konuşmacıya söz verilmiştir. Bu minvalde TÜBA şeref üyesi Jamil Ragep Ali Kuşçu'nun Osmanlı bilim tarihindeki yerini de aydınlatan bir onur konuşması yapmış, Sally Ragep İMÜ Bilim Tarihi Enstitüsü'ne devredilen Islamic Scientific Manuscripts Initiative (ISMI)¹² projesinin verilerinden hareketle Ali Kuşçu'yla ilişkili yazma eserlere yansıyan presopografik bilgileri görselleştirilmiş istatistik verilere dönüştürerek takdim etmiştir. İhsan Fazlıoğlu tarafından gerçekleştirilen açılış konuşmasında da Ali Kuşçu'nun matematik felsefesi ve sayı anlayışı üzerinde durulmuştur.

Bunlara ilaveten iki güne dağıtılan altı oturumda toplam yirmi iki akademisyen Türkçe ve İngilizce sunum yapmış ve değerlendirme oturumuyla etkinlik

¹² Proje hakkında bilgi için bk. <https://ismi.mpiwg-berlin.mpg.de/> (Erişim 28 Kasım 2024).

tamamlanmıştır. Ali Kuşçu'nun cebir, misâha, geometri, astronomi, optik, fizik, psikoloji, mantık, felsefe, kelâm, dil/dilbilim, siyaset alanındaki görüşlerine odaklanan bu bildiriler hakem değerlendirmelerinin akabinde TÜBA tarafından iki dilde kitaplaştırılacaktır.

Televizyon Programları ve Rami Etkinlikleri

Akademik çevrelerin ortaya çıkardığı yeni bulguların geniş kitlelerle paylaşılıp topluma mal edilmesi ve toplumsal hafızanın bir parçası haline gelebilmesi için bilimsel araştırmaların kültürel ve sanatsal etkinliklerle desteklenmesi şarttır. Ali Kuşçu araştırmaları kapsamında akademik kaygının öncelik oluşturmalarına rağmen meselenin bu boyutu da dikkate alınmıştır. Bu minvalde Mehmet İpşirli ve Coşkun Yılmaz tarafından TRT2 kanalında yayınlanan *Tarih Söyleşileri* televizyon programına İhsan Fazlıoğlu, Elmin Aliyev, İbrahim Halil Üçer ve Zehra Bilgin uzman konuk olarak davet edilmiş ve dört hafta üst üste Ali Kuşçu konuşulmuştur.

Aynı şekilde Rami Külliyesi'nde gerçekleştirilen *Semerkant'tan İstanbul'a*: Ali Kuşçu ve Çevresi sergisi kapsamında genel kültür konferanslarının ve uygulamalı atölyelerin gerçekleştirilmesi takvime bağlanmıştır. T.C. İstanbul Valiliği tarafından desteklenen bu etkinlik çerçevesinde 16 Aralık 2024 tarihinde İMÜ Bilim Tarihi Enstitüsü, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı ve İstanbul İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nün üst düzey yönetici ve çalışanlarının katılımıyla Ali Kuşçu'nun Eyüp Sultan haziresindeki mezarı ziyaret edilmiş, İhsan Fazlıoğlu tarafından Rami Kütüphanesi'nde yapılan "Kavram, Sayı ve Mikdâr Arasında Bir Arayış: Ali Kuşçu" başlıklı açılış konferansını müteakip sergi gezisi gerçekleştirilmiştir. 2025 yılı Ocak ayı içerisinde Ertuğrul İsmail Ökten (İMÜ Edebiyat Fakültesi) ve Gülnihal Küpeli'nin (MÜ Güzel Sanatlar Fakültesi) sunumları ile sürdürülecek konferansların yanında Taha Yasin Arslan (İMÜ Bilim Tarihi Enstitüsü) klasik dönem astronomi aletlerinin yapımı ve işlevini konu alan uygulamalı atölyeler düzenleyecektir.

Ali Kuşçu Kitaplığı

İMÜ Bilim Tarihi Enstitüsü tarafından yürütülen Ali Kuşçu araştırmaları kapsamında kitap yayınları önemli bir yer tutmaktadır. *Semerkant'tan İstanbul'a* Ali Kuşçu ve Çevresi Yazma Eser Sergisi Kataloğu'nun Türkiye Yazma Eserler Kurumu tarafından prestij bir yayına dönüştürüldüğü ve aynı şekilde *Uluslararası Ali Kuşçu Sempozyumu*'nda sunulan bildirilerin Türkçe ve İngilizce iki ciltlik

kitap olarak basılacağı yukarıda belirtilmişti. Bunlara ilaveten İMÜ Bilim Tarihi Enstitüsü ve TÜBA ortaklığında Ali Kuşçu hakkında müstakil bir monografinin yazılması, yine düşünürün matematik, astronomi ve dil/dilbilim eserlerinin Arapça ve Farsça tahkikli metinleriyle birlikte Türkçeye aktarılması kararlaştırılmıştır.

2025 yılı içerisinde neşredilmesi planlanan bu altı kitaptan Ali Kuşçu monografisi, İhsan Fazlıoğlu tarafından yayına hazırlanmaktadır. Onun dilci kimliğini yansıtan küçük risaleleri ise *Unkûdû'z-zevâhir* hakkındaki çalışmasıyla bilinen¹³ Abdullah Yıldırım'ın editörlüğünde bir araya getirilecektir. Ali Kuşçu'nun matematikle ilgili eserlerinden *Risâle der İlm-i hisâb* bu konuda doktora tezi hazırlayan Zehra Bilgin tarafından,¹⁴ *er-Risâletu'l-Muhammediyye* de Osmanlı klasik dönem matematik literatürüne ilişkin birden fazla çalışması bulunan Elif Baga imzasıyla yayın hayatına kazandırılacaktır. Bütün bunlara astronomi alanındaki iki eser daha eklenecektir ki birincisi Hasan Umut'un hazırladığı *er-Risâletu'l-Fethiyye*'dir.¹⁵ Diğeri ise Abdullah Perviz'e ait *Mirkâtû's-semâ* adlı Türkçe çevirisiyle (XVI. yüzyıl) birlikte Elmin Aliyev tarafından neşredilecek olan *Risâle der İlm-i hey'e*'dir.

Sonuç olarak, Ali Kuşçu'nun vefatının 550. yıl dönümü münasebetiyle İMÜ Bilim Tarihi Enstitüsü'nün farklı kurum ve kuruluşlarla iş birliği düzeyinde gerçekleştirdiği faaliyetler, özünde akademik olmakla birlikte kültürel etkinlikleri de içeren planlı çalışmalardan oluşmaktadır. UNESCO'nun anma kararını önceleyen bu çalışmaların nihai amacı, Ali Kuşçu'nun eserlerinin ve yetiştirdiği bağlamın daha iyi anlaşılmasına yönelik özgün araştırmaların bir araya getirilmesi, böylelikle de XV. yüzyıl Osmanlı düşünce ve bilim literatürünün yeni soru ve yaklaşımlarla zenginleştirilmesi şeklinde ifade edilebilir. Bu amaç doğrultusundaki temel hedefler ise Ali Kuşçu hakkındaki münferit çalışmaların sistematik hale getirilerek yönlendirilmesine, mevcut verilerin yeni belge ve bilgiler fonunda revize edilerek güncellenmesine, Ali Kuşçu'nun eserlerinin tenkitli neşirlerinin ve Türkçe çevirilerinin yayınlanmasına, özellikle gençlerin kültürel hafızasının canlandırılması istikametinde etkinliklerin gerçekleştirilmesine matuftur.

¹³ Bk. Abdullah Yıldırım, *Ali Kuşçu ve Unkûdû'z Zevâhir: Dil ve Anlam* (İstanbul: Ketebe Yayınları, 2024).

¹⁴ Zehra Bilgin, *Hesab Bilimine Giriş: Ali Kuşçu'nun Risâle der İlm-i Hisâb Adlı Eseri - Tenkitli Metin, Çeviri, Değerlendirme-* (İstanbul: İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Doktora Tezi, 2024).

¹⁵ Hasan Umut'un, eserin Arapça tahkikli neşri ve İngilizce çevirisini de içeren doktora tezi için bk. Umut, *Theoretical Astronomy in The Early Modern Ottoman Empire: Ali al-Qushji's "al-Risala al-Fathiyya"*.

Kaynakça

- Bilgin, Zehra. *Hesab Bilimine Giriş: Ali Kuşçu'nun Risâle der İlm-i Hisâb Adlı Eseri -Tenkritli Metin, Çeviri, Değerlendirme-*. İstanbul: İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Doktora Tezi, 2024.
- Cunbur, Müjgan. *Ali Kuşçu Bibliyografyası*. Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1974.
- Fazlıoğlu, İhsan. "Ali Kuşçu'nun Bir Hendese Problemi ve Sinan Paşa'ya Nisbet Edilen Cevabı". *Divân İlmi Araştırmalar Dergisi* 1 (1996), 85-105.
- Fazlıoğlu, İhsan. "Ali Kuşçu'nun el-Muhammediyye fî el-Hisâb'ının 'Çift Yanlış' ile 'Tahlil' Hesabı Bölümü". *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları* 4 (2003), 135-155.
- Fazlıoğlu, İhsan. "Qūshjī: Abū al-Qāsim 'Alā' al-Dīn 'Alī ibn Muḥammad Qushcī-zāde". *The Biographical Encyclopedia of Astronomers*. Ed. T. Hockey vd. 946-948. New York: Springer, 2007.
- Fazlıoğlu, İhsan. "Sunuş". *Semerkant'tan İstanbul'a: Ali Kuşçu ve Çevresi Yazma Eser Sergisi Kataloğu*. ed. Elmin Aliyev, Taha Yasin Arslan, Mehmet Arıkan, Ziya Çetintaş. 10-11. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu, 2024.
- Fazlıoğlu, İhsan. "The Samarqand Mathematical-Astronomical School: A Basis for Ottoman Philosophy and Science". *Journal for the History of Arabic Science* 1-2 (2008), 3-68.
- ISMI web sayfası. <https://ismi.mpiwg-berlin.mpg.de/> (Erişim 28 Kasım 2024).
- İMÜ Bilim Tarihi Enstitüsü'nün Youtube kanalı. www.youtube.com/@imubilimtari-hienstitüsü (Erişim 26 Kasım 2024).
- İMÜ Bilim Tarihi Enstitüsü web sayfası. <https://bilimtarihienstitu.medeniyet.edu.tr/tr/faaliyetler/ali-kuscu-arastirmalari/ali-kuscu-konferanslari> (Erişim 15 Aralık 2024).
- Kuşçu, Ali. *Hâşiyetü Ali el-Kuşcî alâ Şerhi'l-Keşşâfli't-Teftâzânî*. thk. Mehmet Çiçek. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2021.
- el-Kûşcî, Ali. *Şerhu Tecridi'l-'akâid*. thk. Muhammed Hüseyin ez-Zârîî er-Rızâyî. Kum: İntişârât-i Râid, 1393.
- Nazariyat Dergisi 2/10. <https://nazariyat.org/en/issues/cilt-10-sayi-2> (Erişim 24 Kasım 2024).
- Özer, Hasan. "Ali Kuşçu ve "Haşiye Ale't-Telviḥ" Adlı Eseri". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 13 (2009), 361-392.
- Ragep, F. Jamil. "Ali Kuşçu ve Regiomontanus: Dışmerkezli Dönüşümler ve Kopernik Devrimi". çev. Yavuz Unat. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 8/1 (2006), 81-96.

- Ragep, F. Jamil. "Freeing Astronomy from Philosophy: An Aspect of Islamic Influence on Science". *Osiris* 16 (2001), 49-71.
- Ragep, F. Jamil. *Islamic Astronomy and Copernicus*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2022.
- Saliba, George. "Al-Qushjī's Reform of the Ptolemaic Model for Mercury". *Arabic Sciences and Philosophy* 3/2 (1993), 161-203.
- Sula, Murat. *Trabzon İl Halk Kütüphanesi'ndeki Arap Dili ve Belagatı Alanındaki Yazmalar ve Ali Kuşçu'nun 'Risale fi'l-Mecaz ve'l-İstiare'sinin Edisyon Kritiği*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, 2000.
- Unat, Yavuz. *Ali Kuşçu: Çağını Aşan Bilim İnsanı*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2009.
- Umut, Hasan. *Theoretical Astronomy in The Early Modern Ottoman Empire: Ali al-Qushji's "al-Risala al-Fathiyya"*. Montreal: McGill University, Doktora Tezi, 2019.
- Ünver, A. Süheyl. *Ali Kuşci: Hayatı ve Eserleri*. İstanbul: Kenan Matbaası, 1948.
- Yıldırım, Abdullah. *Ali Kuşçu ve Unkûdü'z Zevâhir: Dil ve Anlam*. İstanbul: Ketebe Yayınları, 2024.
- Yıldız, Musa. *Ali Kuşçu ve İstiare Risalesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2020.
- Yılmaz, Coşkun. "Sunuş". *Semerkant'tan İstanbul'a: Ali Kuşçu ve Çevresi Yazma Eser Sergisi Kataloğu*. ed. Elmin Aliyev, Taha Yasin Arslan, Mehmet Arıkan, Ziya Çetintaş. 6-8. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu, 2024.